NOTE ŞI DOCUMENTE

THORVALDSEN LA BUCUREŞTI[1]

de MIHAI SORIN RĂDULESCU

Abstract. *The "N. Iorga" History Institute has in possession three reliefs by Bertel Thorvaldsen (1770–1844), who was a Danish sculptor of international renown and one of the main adepts of neoclassicism. The reliefs are connected to the links which the historian Nicolae Iorga maintained with Denmark – and, in a wider perspective, with the Scandinavian countries. They were donated by the Legation of the Danish Kingdom in 1939 to the then recently established Institute for the Study of World History. On that occasion, the institute which N. Iorga had founded also received a book donation from the authorities of the same state.*

The three reliefs are copies of "A Genio Lumen", "Hector and Andromache" and "Priam Pleads with Achilles for Hector's Body". The last two are faithful illustrations of some passages from Homer's Iliad. The style of Thorvaldsen's sculpture – for which these three high reliefs are emblematic – is inscribed in the line advocated by Johann Joachim Winckelmann (1717–1768), who is considered the founding father of classical art history and archaeology, according to which modern art should simply imitate the art of antiquity, especially that of Greece. Though neither Winckelmann nor Thorvaldsen ever visited Greece, they were cognizant of Greek art owing to their long voyages to Rome. After the spectacular artistic styles of the baroque and the rococo, the rediscovery of antiquity constituted a downright new Renaissance, a suitable foundation for the modern age.

"A Genio Lumen" – translated as "light stems from genius" – is a natural reference to N.Iorga's proteic personality. The Trojan War scenes might be metaphoric allusions to the First World War, which the historian felt so intimately tied with his efforts to establish a state within the bounds of the nation. These resplendent neoclassical works brought to Bucharest come from a society which, with its Viking and Germanic roots, had the capacity to value the heritage of the ancient world, its beauty and idea semanating from the Mediterranean antiquity.

Key Words: Berthel Thorvaldsen, Thorvaldsens Museum, "N. Iorga" History Institute, Johann Joachim Winckelmann, Jlias, Danish Legation in Bucharest.

Secolul al XVIII-lea a înregistrat în Occident un reviriment al antichităţii clasice, o nouă Renaştere şi un nou umanism care sunt privite deseori astăzi, din păcate, cu condescendenţă şi lipsă de empatie. Neoumanismul veacului Luminilor – în care se înscriu în primul rând marii poeţi şi filozofi germani, precum Herder, Goethe, Schiller, Fichte şi încă mulţi alţii – este strâns legat de emanciparea socială şi politică a burgheziei şi a altor pături mai mult sau mai puţin subordonate, ale populaţiei. A revenit în atenţie valoarea estetică şi etică a fiinţei umane care se găsise multe secole de-a rândul sub obroc. Această poziţie centrală a omului ca subiect al istoriei şi ca autor al cunoaşterii, a fost sprijinită de o serie de societăţi secrete – cu deosebire francmasoneria şi lojile de Iluminaţi – din care făceau parte toţi aceşti intelectuali de frunte. Oamenii deveneau "fraţi" în cadrul lojilor, în ciuda diferenţelor de naştere şi de nivel cultural. Modernitatea burgheză nu poate fi aşadar concepută în afara referinţelor la antichitate, ca şi a ocultismului iluminist[2].

[1] Mulţumirile mele se îndreaptă spre Kitt Holm, custode-asistent la Muzeul Thorvaldsen; Michael Jens Bøving, mare arhivist la Marea Lojă a Danemarcei; dr. Steffen E. Jørgensen, arhivist la Arhivele Statului de la Copenhaga; dr. Adrian-Silvan Ionescu, profesor asociat la Universitatea Naţională de Artă „Nicolae Grigorescu", directorul Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu", care a acceptat publicarea articolului de faţă; dr. Raluca Tomi, cercetătoare la Institutul de Istorie „N. Iorga"; dr. Ovidiu Cristea, directorul acestui institut; părinţii mei, Gina şi Florin A. Rădulescu.

[2] Tadeusz Cegielski (Varşovia), *Das Freimaurertum des XVIII. Jahrhundert und die Quellen der romantischen Kunsttheorie*, in *Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Otmar Freiherr von Aretin zum 65. Geburtstag*, I. Halbband, hg. von Ralph Melville, Claus Scharf, Martin Vogt und Ulrich Wengenroth, Stuttgart, Franz Steiner Verlag Wiesbaden Gmbh, 1988, pp. 377–393.

STUDII ŞI CERCET. IST. ART., ARTĂ PLASTICĂ, serie nouă, tom 7 (51), p. 201–211, Bucureşti, 2017

Trebuie, de asemenea, amintită personalitatea lui Johann Joachim Winckelmann care îşi petrecuse o mare parte din viață – ca şi mai târziu Thorvaldsen – la Roma[3]. Acestui personaj ilustru – considerat drept fondatorul istoriei artei şi al arheologiei ştiinţifice – i se datorează în mare măsură doctrina estetică ce l-a inspirat pe artistul danez care face obiectul rândurilor de față. Născut în 1717, aşadar cu câteva decenii înaintea lui Goethe şi a celorlalți reprezentanți ai neoumanismului german, Winckelmann a fost principalul redescoperitor al artei antice, după epoca barocului. Pentru el, arta trebuia să reînvie idealurile de frumusețe ale antichității[4], drum pe care a mers cu consecvență Thorvaldsen. Nu a fost singur, artistul danez fiind născut cu câțiva ani după un alt mare sculptor neoclasic – l-am numit pe Antonio Canova – cu care împarte gloria reînvierii sculpturii antice spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui următor.

În acest context estetic şi de idei trebuie situată, aşadar, opera lui Albert (Bertel) Thorvaldsen (1770 – 1844), ale cărui opere aflate la Bucureşti, sub formă de copii în gips, au rămas uitate. Este vorba de trei basoreliefuri – încă în stare bună – dintre care unul ornează holul de la etaj al Institutului de Istorie „N. Iorga", înainte de-a intra în bibliotecă. În sala de lectură a bibliotecii mai există alte două basoreliefuri asemănătoare. Le-am admirat de multe ori pe vremea când eram cercetător în cadrul acestui institut, între 1991–1996, dar pe atunci eram preocupat de alte subiecte, în primul rând de cel al tezei de doctorat.

Nu este vorba de originale, ci de copii şi încă din acelea – numeroase – realizate la Muzeul Thorvaldsen din Copenhaga, **după** încetarea din viață a artistului. Potrivit unor opinii, asemenea copii postume nu ar avea valoare, potrivit altora, copiile postume ar poseda o anumită valoare. Pentru a mă lămuri în mai multe privințe, am luat legătura prin e-mail chiar cu prestigiosul Muzeu Thorvaldsen din țara natală a sculptorului, pe care l-am şi vizitat în vara anului 2016. Pe unul dintre basoreliefurile de la Institutul Iorga se mai păstrează încă o etichetă de metal în care este menționată instituția de la Copenhaga. De la Muzeul Thorvaldsen mi s-a răspuns că şi copiile făcute după încetarea din viață a artistului au o anumită valoare, atât financiară cât şi istorico-artistică. Aşadar merită să ne ocupăm de ele.

Cum au ajuns însă ele aici? În arhiva institutului, înființat în 1937, există dovada documentară a faptului că reliefurile au fost donate în iunie 1939 de către Legația Danemarcei la Bucureşti, pe atunci condusă de diplomatul Eric Biering[5]. Totul s-a petrecut, aşadar, chiar cu câteva luni înaintea izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial. Danezii au donat şi o ladă de cărți cu care a fost înzestrată „Sala daneză" a institutului, astăzi camera memorială, conținând biroul lui N. Iorga.

Basoreliefurile puteau fi cumpărate direct de la Muzeul Thorvaldsen din Copenhaga, după cum o dovedeşte un catalog cu copii de gips, din anul 1938, aflat în biblioteca muzeului[6]. În acesta figurau *Hector and Andromache*, 92 × 182 cm, cu prețul de DKK (coroane daneze) 200; *A Genio Lumen*, 99 × 132 cm, cu prețul de DKK 150; *Priam Pleads with Achilles for Hector's Body*, 94 × 193 cm, cu prețul de DKK 250. Sumele respective nu erau modice, ci destul de semnificative. În total, dacă au fost cumpărate de la muzeu – ceea ce pare foarte probabil –, au costat 600 coroane daneze, cu valoarea lor de atunci, ceea ce ar reprezenta echivalentul a 20 751 coroane daneze de astăzi[7], aşadar o sumă considerabilă. La aceasta se adaugă împachetarea lor şi transportul în România. Fie menționat că am măsurat basoreliefurile de la Institutul de Istorie „N. Iorga" şi ele sunt foarte asemănătoare, cu diferențe de câțiva centimetri.

În preistoria acestui eveniment se află călătoriile istoricului în țările scandinave, cu deosebire cea din anul 1926, când N. Iorga a vizitat Danemarca şi Suedia. A rămas cvasi-legendară viteza cu care cărturarul a învățat limbile suedeză şi daneză. A manifestat interes pentru culturile scandinave atât pentru faptul că el

[3] Stefano Grandesso, *Bertel Thorvaldsen (1770–1844)*, Milano, Silvano Editoriale, 2015 (traducerea în limba engleză).

[4] Johann Joachim Winckelmann, *Pensées sur l'imitation des œuvres grecques en peinture et en sculpture*, Traduit de l'allemand par Laure Cahen – Maurel, Paris, Editura Allia, 2005 (ediția I, 1755, în limba germană). Vezi şi Bjarne Jørnaes, *Billedhuggeren Bertel Thorvaldsens liv og vaerk*, ediția a II-a, Copenhaga, Editura Gyldendal, 2007, p. 18–19.

[5] Elena – Loredana Mirea, *Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga"*, în vol. colectiv *Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" 1937–1948*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2009, p. 82. Vezi, de asemenea, *ibidem*, p.175, documentele nr. 61, din 14 aprilie 1939 şi nr. 62, din 2 mai 1939. Cele două documente reprezintă, primul, o scrisoare a lui Eric Biering, ministru plenipotențiar al Danemarcei la Bucureşti, către N.Iorga, iar cel de-al doilea, copia unei scrisori a istoricului către acelaşi diplomat danez.

In arhiva Institutului de Istorie „N. Iorga" se găseşte o adresă manuscrisă, cu antetul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale, denumirea inițială a aceluiaşi institut, având următorul conținut: *„A l'ouverture des caisses venant du Danemark, il a été constaté que les trois bas-reliefs de Thorvaldsen sont en parfait état. / Fait en double exemplaire / Bucarest, 26 juin 1939 /* [semnături:] *M. Manoliu, V. ...* [nedescifrat; un nume danez]" (document ce mi-a fost comunicat în septembrie 2016, de către dna Raluca Tomi, cercetătoare la Institutul de Istorie „N. Iorga").

[6] Informație comunicată de d-na Kitt Holm, curator – asistent la Muzeul Thorvaldsen, e-mail din 13 septembrie 2016.

[7] Kitt Holm, e-mail din 20 septembrie 2016. Danemarca nu se află actualmente în zona euro, moneda națională fiind coroana daneză.

însuşi era un om din... nord – desigur era vorba de Botoşani, aflat în extremitatea nordică a Moldovei –, cât şi pentru că i se părea că vede asemănări între, de pildă, arta populară suedeză şi cea românească. În vara anului 2009, când am vizitat vestitul muzeu Skansen de la Stockholm, am avut şi eu uneori impresia că regăsesc în formele şi cromatica textilelor populare suedeze, similitudini cu cele româneşti. Interesul manifestat pentru arta populară proprie a dat naştere în cele trei ţări scandinave unor faimoase muzee în aer liber, precum Skansen, în Suedia sau muzeul din localitatea Lingby, în Danemarca, nu departe de Copenhaga. Ele se înrudesc cu Muzeul Satului din Bucureşti, înfiinţat, după cum se ştie, în anul 1936, de către sociologul Dimitrie Gusti. Asemănările dintre arta populară scandinavă şi cea românească se pot explica prin faptul că populaţii germanice au hălăduit în mileniul „întunecat" prin spaţiul carpato-dunărean. Ca să nu mai pomenim de confuzia – semnificativă – întâlnită uneori, dintre geţi şi goţi[8], dintre daci şi dani (danezi).

Pe de altă parte, Suedia interesa pe marele istoric prin tangenţele sale cu istoria românească, în special legate de figura regelui Carol al XII-lea. Despre acesta a ţinut, dealtfel, şi o conferinţă la Universitatea din Uppsala. Iar Norvegia, Finlanda şi Islanda făcuseră parte din cele două „imperii" scandinave – numite astfel nu fără justificare – respectiv din cel suedez şi din cel danez. E poate greu astăzi să considerăm „imperiul danez" drept o expresie cu acoperire în realitate. Şi totuşi, faptul că el a cuprins vreme de câteva veacuri atât Iutlanda cu insulele aferente, cât şi Norvegia, Islanda, Groenlanda şi Insulele Farøe, justifică aceste amintiri de glorie ale Danemarcei, cândva un regat întins ai cărui locuitori îşi întinseseră privirile şi spre Anglia, şi spre nord-vestul Franţei, şi spre Italia meridională. O expansiune fabuloasă a lumii vikinge sau postvikinge, din care astăzi subzistă câteva state foarte civilizate din nordul Europei. Ei bine, în acest context de foste mari puteri trebuie înţeleasă politica statelor scandinave, în general – inclusiv conferirea premiului Nobel... –, precum şi, în particular, cea a Danemarcei care, deşi aflată sub o mare influenţă culturală şi politică germană, a încercat în diferite rânduri să-şi menţină neatârnarea faţă de marele său vecin din sud.

Ar mai fi şi un alt aspect de natură simbolică: Copenhaga s-a considerat în veacurile XVIII – XIX drept o nouă Atenă, mergând pe acelaşi drum cu lumea germană care redescoperise şi ea antichitatea clasică greacă. Şi nu numai o nouă Atenă, dar şi o nouă Romă, căci era capitala unui veritabil imperiu şi se mândrea a fi fost cel mai vechi regat existent în Europa. Cunoscutul parc de distracţii din centrul oraşului se numeşte... Grădina Tivoli. Muzeul Thorvaldsen, un monument închinat artei antice greco-romane, a fost întemeiat în 1848. Gliptoteca Ny Carlsberg – de fapt nu doar un muzeu de sculptură, ci de arte plastice, în general – are în colecţiile sale şi în amenajarea arhitecturală, o puternică referinţă mediteraneană, cu o impresionantă curte interioară ornată cu arbori din sud. Regii Danemarcei se considerau – ca şi cei ai Suediei şi ai altor ţări europene şi chiar extraeuropene – drept urmaşi ai împăraţilor romani, iar regatul lor era văzut ca o ipostază reînviată a Imperiului roman.

Sculpturile lui Thorvaldsen întruchipează această viziune grandioasă a regatului danez şi să reamintim faptul că sculptorul, islandez după tată şi de religie luterană, ca toţi compatrioţii săi danezi, şi-a petrecut cea mai parte a vieţii la... Roma.

N. Iorga îşi amintea că „o invitaţie în ţerile scandinave, pe care nu le cunoşteam îndeajuns, a urmat în 1926. Pentru Danemarca ea îmi venise de la o veche cunoştinţă, un îndrăgit de limba românească, pe care o preda la el acasă, alături de lecţii generale de romanistică, un oaspete de pe vremuri la Bucureşti, d. Sandfeld Jensen, cu care mă întâlnisem şi la Fontenay-aux-Roses, unde mi-a vorbit româneşte"[9]. Fie menţionat în treacăt că în august 2016, când am călătorit, pe cont propriu, în Danemarca, am mers şi la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Regale din Copenhaga, unde am întrebat dacă există epistole de la N. Iorga, eventual adresate lui Sandfeld Jensen. Răspunsul a fost, din păcate, negativ.

„La conferinţele, tratând despre subiecte de sud-est european pe care le-am dat la universitate – continua istoricul –„a alergat – şi ce înduioşătoare a fost această dovadă de simpatie ! – şi un alt danez care călătorise în România, d. Erling Stensgård, bibliotecar la Århus, care la Vălenii-de-Munte îmi arătase cât de mult l-a surprins în fragila casă a ţeranului nostru aleasa zestre de artă ca şi însuşirile de adevărat nobil, de «cavaler rustic» ale locuitorului; nu trece an fără ca depărtatul prieten să nu-mi dea o dovadă că nu mă uită"[10]. Fie, de asemenea, amintit că am contactat arhivele oraşului Århus în legătură cu existenţa acolo a vreunei scrisori a lui N. Iorga către Erling Stensgård. Răspunsul a fost, de asemenea, din păcate, negativ.

[8] Cazul mai cunoscut este al istoricului Iordanes, autorul unei *Getica* în care este vorba de goţi.

[9] N. Iorga, *Orizonturi. O viaţă de om aşa cum a fost*, ediţie îngrijită de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 661.

[10] *Ibidem*, p. 662.

N. Iorga aminteşte de vizita sa la castelul Frederiksborg – astăzi muzeu de istorie naţională – în care a zărit stema familiei boiereşti Pâcleanu[11], din care provenea diplomatul Nicolae Pâcleanu, decorat cu ordinul Elefantului, principalul ordin regal danez. Nicolae Pâcleanu era pe atunci ministru plenipotenţiar la Stockholm şi avea în jurisdicţia sa şi Danemarca. Marele istoric a vizitat, de asemenea, şi laboratorul marelui fizician Niels Bohr unde se afla un profesor moldovean, pe al cărui nume nu îl menţionează. Era vorba de fizicianul Constantin G. Bedreag, profesor la Universitatea din Iaşi, interesat de istoria disciplinei. O altă vizită a făcut-o la Adunarea Deputaţilor, „aşa de cuminte, cu femei cu tot, cu interminabile discursuri pe care presa şi le însemna răbdător, şi preşedintele mi-a dat un dejun, mie şi d-lui Ianculescu[12], care pe sama sa voise să mă întovărăşească, gustând noi astfel nesfârşita bogăţie a felurilor picante pe care bucătăria daneză ştie să le fabrice din peştii de toate speciile"[13]. Urmează apoi descrierea vizitei în Suedia, la Stockholm şi la Uppsala.

Cele trei basoreliefuri de la Institutul de Istorie „N. Iorga" înfăţişeaza pe *Hector şi Andromaca*[14], *Priam implorând pe Ahile să-i dea trupul lui Hector*[15] şi *A Genio Lumen*[16]. Acestea sunt titlurile pe care le găsim pe *site*-ul Internet al Muzeului Thorvaldsen de la Copenhaga. Primele două reprezintă ilustrări ale *Iliadei* lui Homer, realizate în spiritul multor sculpturi ale artistului danez. *Hector şi Andromaca*[17] se referă la cântul VI al *Iliadei*, pasajul putând fi identificat cu exactitate: „Pruncul la sânu-i ţinea [Andromaha; *sic*], gângurind, făr' să ştie de rele, / Fiul iubit al lui Hector – luceafăr, o stea minunată. / Hector «Scamandrios» lui îi zicea, însă ceilalţi, cu toţii, / «Astyanax» – fiindcă, singur, doar Hector ţinea Ilionul. / Tatăl zâmbi în tăcere, privind către pruncul din braţe, / Dar Andromaha i se-alătură, podidită de lacrimi"[18]. Versurile acestea sunt aşadar de mare ajutor pentru desluşirea simbolisticii imaginii, căci micul Astyanax constituie atât în poema homerică cât şi în basorelieful lui Thorvaldsen, simbolul optimist al Troiei, cetate neprihănită a viitorului. Şi cu adevărat, dacă este să ne gândim la viitorul troienilor care aveau să fie consideraţi de Vergiliu în *Eneida* şi mai departe în mitologia medievală europeană, drept strămoşii romanilor şi deci ai unei mari părţi a europenilor. Ilionul sau Troia reprezintă cetatea de origine, pruncul din care avea să se nască lumea viitorului. Figura micului Astyanax care polarizează atenţia privitorului, poate fi aşadar interpretată ca un simbol mai degrabă ascuns al romanităţii, dacă nu cumva această tălmăcire este prea îndepărtată de intenţiile artistului danez. Oricum, era vorba de un mesaj de încredere şi bucurie, de o celebrare a vieţii începătoare de un mesaj pe care probabil că danezii care făcuseră acest dar lui Nicolae Iorga şi institutului său, voiau să-l transmită îndepărtaţilor lor prieteni.

Basorelieful înfăţişând pe Priam şi pe Ahile, ilustrează de asemenea un anumit pasaj – este vorba de cântul XXIV – din marea epopee elină, în care bătrânul rege troian glăsuieşte: „Iar pe acela ce, singur, a fost ca şi turnul cetăţii / Mi-l ucisesi tu mai ieri, când lupta pentru draga lui ţară, / Hector ! Iar eu pentru el vin acuma la navele-ahee, / Ca să-l răscumpăr de-aici, de la tine, cu daruri nespuse. / Ai, dar, sfială de zei o, Ahile, aibi milă de mine, / Minte ţinând de-al tău tată ! Ba sunt şi mai vrednic de milă, / Dacă-am răbdat câte nu dus-a alt muritor de pe lume, / Mâna la gură s-o duc chiar pe-a celui ce fiu-mi ucise !"[19] Scena aceasta se referă evident la nenorocirile pe care le aduce războiul, în general. Să nu uităm că ne aflăm în anul 1939, cu câteva luni înaintea izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, Thorvaldsen fusese contemporanul războaielor napoleoniene şi era, aşadar, la curent cu ororile vremurilor de război. Tragismul acestui basorelief se contrapune mesajului mai degrabă triumfal al sculpturii înfăţişând pe Hector, pe Andromaca şi rodul dragostei lor. Pe de altă parte, şi o altă interpretare ar fi posibilă: mesajul pacifist al basoreliefului cu Priam şi Ahile poate veni în continuarea primului relief care celebrează ideea familiei. În orice caz, există o coerenţă de înţeles între cele trei basoreliefuri ale artistului danez şi ele nu au fost alese întâmplător de către donatori.

[11] *Ibidem*, *loc. cit.* Despre familia Pâcleanu, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Diplomaţi de altădată*, în „Ziarul de Duminică", nr. 16 (348), 27 aprilie 2007, p. 4; supl. cult. al „Ziarului Financiar", anul IX, nr. 2123, 27 aprilie 2007.

[12] Consulul Victor Ianculescu, viitorul socru al savantului Alexandru Ciorănescu, a fost administratorul prestigioasei Şcoli româneşti de la Fontenay-aux-Roses, lângă Paris.

[13] N. Iorga, *op. cit.*, *loc. cit.*

[14] Vezi *site*-ul Muzeului Thorvaldsen din Copenhaga. Acelaşi *site* poate fi consultat şi pentru celelalte două basoreliefuri.

[15] Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 85.

[16] *Ibidem*, p. 67.

[17] Latinistul bucureştean Dan Sluşanschi folosea în traducerea *Iliadei* forma „Andromaha" şi nu „Andromaca".

[18] Homer, *Iliada*, tradusă în hexametri, cu o postfaţă, bibliografie şi indici de Dan Sluşanschi şi ilustrată de Mihail Coşuleţu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2012, p. 127.

[19] *Ibidem*, p. 494.

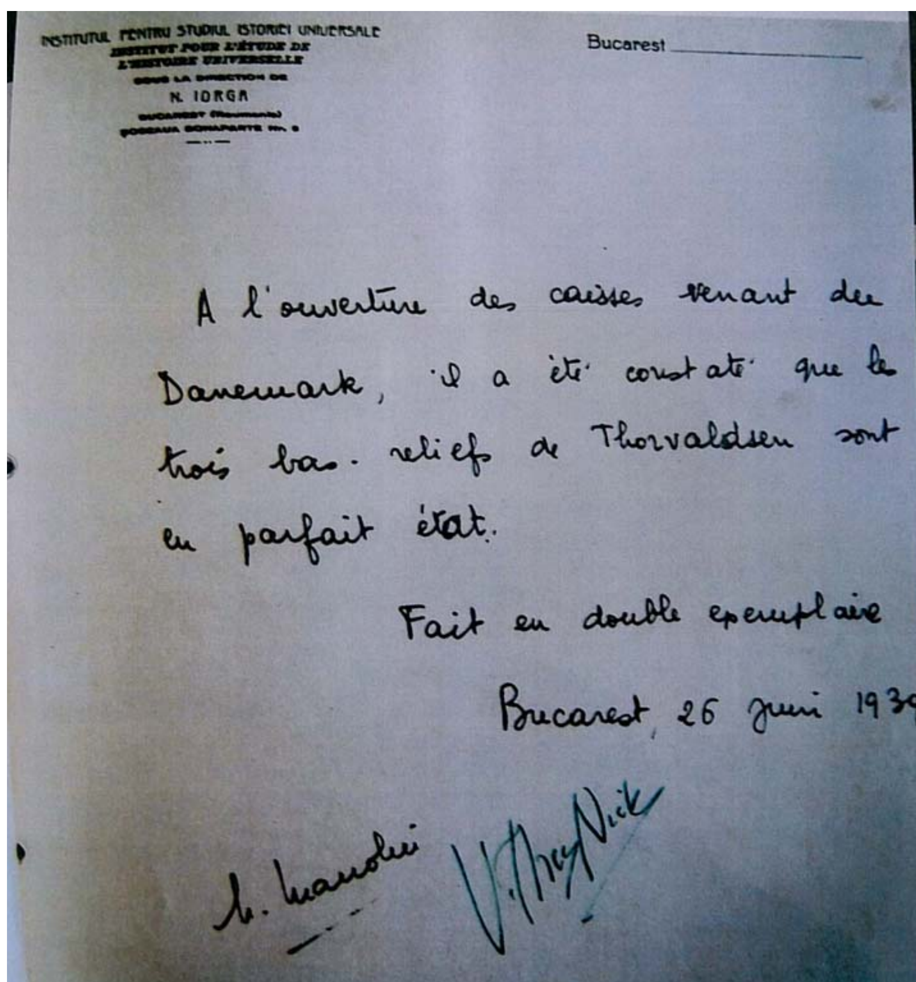
Fig. 1. Relief de pe fațada cimitirului *Pro Patria* din București (Foto: Mihai Sorin Rădilescu)

Fig. 2. Portretul lui Bertel Thorvaldsen de pictorul C.W.Eckersberg.

Fig. 3. Relief de pe fațada cimitirului *Pro Patria* din Bucureşti (Foto: Mihai Sorin Rădilescu).

INSTITUTUL PENTRU STUDIUL ISTORIEI UNIVERSALE
INSTITUT POUR L'ÉTUDE DE
L'HISTOIRE UNIVERSELLE
SOUS LA DIRECTION DE
N. IORGA
BUCAREST (Roumanie)
ŞOSEAUA BONAPARTE

Bucarest

A l'ouverture des caisses venant du Danemark, il a été constaté que les trois bas-relief de Thorvaldsen sont en parfait état.

Fait en double exemplaire

Bucarest, 26 juin 1939

Fig. 4. Document din arhiva Institutului de Istorie „N. Iorga”, legat de donația reliefurilor (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 5. Etichetă de metal pe unul dintre reliefurile de Bertel Thorvaldsen,
biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 6. Basorelieful *A Genio Lumen*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 7. Basorelieful *Priam cerându-i lui Ahile trupul lui Hector*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga" (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 8. Basorelieful *Hector şi Andromaca*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga" (Foto: Raluca Tomi).

Cel de-al treilea basorelief (de fapt neexistând nicio ordine a lor) poartă un mesaj ocult foarte evident care pune pe gânduri. *A Genio lumen* înseamnă „lumina venită de la geniu" şi trimite la apartenenţa lui Thorvaldsen la francmasonerie, poate la o lojă de Iluminaţi. La această din urmă idee face poate aluzie bufniţa sculptată discret, în colţul din dreapta jos (cum priveşti relieful)[20]. Dealtfel, începuturile mişcării Iluminaţilor, întemeiată de profesorul Adam Weishaupt în 1776, la Ingolstadt, în principatul electoral al Bavariei, au fost legate de activitatea unui comerciant danez[21]. Se poate pune întrebarea dacă sculptorul a făcut parte sau nu dintr-o lojă de Iluminaţi, eventual la Roma, oraşul în care a locuit aproape patru decenii. Dar existau loji de Iluminaţi la Roma, cetatea prin excelenţă a bisericii catolice, în acea perioadă ? Iată tot atâtea întrebări care îşi aşteaptă încă răspunsul.

Dăruit lui Nicolae Iorga, acest basorelief făcea desigur aluzie la istoricul însuşi, al cărui geniu era recunoscut în lumea largă. Întrebarea care se pune, este dacă există aici şi o aluzie la apartenenţa lui Iorga la o societate secretă, la ordinul masonic sau la cel al Iluminaţilor. Această apartenenţă ar putea să explice alegerea istoricului în atât de multe societăţi savante, precum şi faptul că a primit titlul de *doctor honoris causa* de la atâtea universităţi din întreaga lume. Nu fac această afirmaţie pentru a-l diminua, dar numărul atât de ridicat de onoruri primite de el în timpul vieţii, frapează. Pe de altă parte ne putem întreba dacă conflictul dintre istoric şi Extrema Dreaptă nu ar putea avea şi o asemenea tâlcuire. Mi se va replica faptul că cu greu l-am putea vedea pe Iorga înregimentat într-o societate secretă, el, cu personalitatea sa dominatoare şi deseori vulcanică. Argumentul nu mi se pare însă concludent.

Marele istoric a fost preocupat de-a lungul întregii sale vieţi de istoria universală, de la tezele sale de doctorat legate de Cruciade şi până la *Istoriologia*[22] umană la care lucra atunci când a fost asasinat. Insuşi institutul fondat de el purta numele de „Institut pentru Studiul Istoriei Universale", după cum se poate citi şi astăzi pe inscripţia în relief de pe faţadă, redescoperită după Decembrie 1989. Nicolae Iorga vedea istoria universală ca pe un tot, în complexele sale întrepătrunderi.Viziunea sa istoriografică ar fi putut, aşadar, corespunde apartenenţei sale la o societate secretă de vocaţie universală, precum francmasoneria sau varianta ei, societatea Iluminaţilor. Chestiunea nu pare să fi preocupat însă prea mult pe biografii săi care au văzut în el mai degrabă pe unul dintre fondatorii naţionalismului românesc – cum a şi fost, dealtfel. În deceniul al patrulea, atunci când idealul naţional fusese împlinit, preocupările sale au devenit din ce în ce mai universaliste. Să existe oare vreo legătură între această tendinţă a personalităţii sale şi frumoasele daruri ale danezilor ?

Fie menţionat ca un indiciu al legăturilor lui N.Iorga cu francmasoneria, faptul că tocmai în timpul guvernării sale din 1931–1932, şeful francmasoneriei româneşti – l-am numit pe Jean Pangal – a ocupat o funcţie ministerială, mai exact pe cea de subsecretar de Stat onorific la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, având în subordine Direcţia Presei şi Informaţiilor (din 27 iunie 1931)[23], iar apoi pe cea de subsecretar de Stat al Presei şi Informaţiilor, subsecretariat creat pe lângă Ministerul de Externe (din 23 decembrie 1931)[24]. Desigur, prezenţa lui Pangal trebuie corelată cu cea a lui Constantin Argetoianu, el însuşi un fruntaş al francmasoneriei româneşti, care l-a secondat pe N.Iorga în fruntea guvernului. Din acelaşi cabinet a făcut parte, ca subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, Ion Şoneriu, de asemenea un mason de marcă[25].

Creaţia lui Thorvaldsen conţine diferite referiri la lumea simbolurilor oculte[26]. Cea mai vizibilă trimitere la aceasta o constituie însuşi muzeul care îi este dedicat în centrul capitalei daneze[27]. Întemeiat în

---

[20] Bufniţa este pictată şi în fresca care decorează faţada Muzeului Thorvaldsen, într-o imagine care îl înfăţişează pe sculptor. Nu este vorba doar de un simbol al înţelepciunii, ci de semnul apartenenţei artistului la o societate secretă. Un alt vestigiu al ocultismului practicat de Thorvaldsen se păstrează pe ultima sa imagine, de această dată reală, fotografia care îl înfăţişează nu cu mult timp înaintea morţii. În ea, sculptorul face un semn cu mâna, imortalizat de fotografie, contra „ochiului rău" (contra deochiului); vezi Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 232.

[21] Membru al societăţii Iluminaţilor a fost şi principele Carl von Hessen din veacul al XVIII-lea, a cărui arhivă se păstrează în cea a Marii Loje a Danemarcei. Carl von Hessen este strămoşul pe linie feminină al regilor Danemarcei din secolele XIX–XX (precum şi al regilor altor ţări europene ca Suedia, Norvegia, Belgia ş.a.).

[22] N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, Cuvânt înainte de D.M. Pippidi, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

[23] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859, până în zilele noastre – 1995*, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p. 102.

[24] *Ibidem*, p. 103.

[25] Pe Ion (Jean, Ionel) Şoneriu am avut ocazia să-l întâlnesc şi în realitate în Bucureşti, în 1993–1994, când devenise ambasador al Ordinului de Malta în România (reprezentanţa se aflat pe strada Polonă, într-o casă proiectată de arhitectul Nicolae Nenciulescu la începutul anilor '20, care aparţinuse unor rude apropiate ale lui Ion Şoneriu). Era un nonagenar plin de vervă care mi-a acordat o întrevedere în care a răspuns curiozităţilor mele mai ales de natură istorico-genealogică.

[26] Vezi şi articolele Margrethei Floryan, «*Italienische Reise*» – *Bindesbølls mode med Goethe – tidens antikopfattelse*, pp. 25–38; idem, *Thorvaldsens Kristus – fortolket af Grundtvig og kendt af alverden*, p. 61–93 (texte accesibile pe Internet; referinţe comunicate de dna Kitt Holm).

[27] Bjarne Jørnaes, *op.cit.*, p. 250.

1848, la numai patru ani după încetarea din viață a artistului, clădirea se aseamănă cu un templu egiptean şi cu unul masonic, făcând poate aluzie chiar la templul lui Solomon. Forma portalurilor trimite, de asemenea, la arhitectura egipteană şi, în legătură cu opera lui Thorvaldsen, la mormântul pe care i l-a realizat la Roma papei Pius al VII-lea Chiaramonti. În centrul clădirii muzeului se află o curte interioară, în mijlocul căreia se găseşte mormântul sculptorului. Este ceva neliniştitor în arhitectura acestei clădiri care aminteşte puțin de un uriaş cavou.

Bertel Thorvaldsen a fost inițiat în loja „*Zorobabel & Frederik la speranța încoronată*" din Copenhaga[28], ca membrul nr. 480, la data de 9 martie 1796[29], aşadar cu puțină vreme înaintea plecării sale la Roma. Este vorba chiar de prima lojă daneză care fusese întemeiată în 1746. Ea fusese înființată de fapt cu doi ani înainte, în 1744, sub numele de loja Sf. Martin, după care şi-a schimbat numele în „Z. & F"[30]. Iată considerațiile exegetului lui Thorvaldsen, Bjarne Jørnaes de la Muzeul Thorvaldsen, în legătură cu apartenența sculptorului la francmasonerie: „*Mange af hans venner fra ungdommen havde højepositioner i de to danske loger, Friedrich zur gekrönten Hoffnung og Zorobabel til Nordstjernen, som havde lokaler i samme hus i Kronprinsensgade, årsagen til at begge loger er blevet naevnt som vaert for den fest, der blev afholdt til Thorvaldsens aere 27. oktober 1819. Knud Lyne Rahbek holdt festtalen og overrakte et ordenstegn; endvidere blev der afsunget en sang, hvori et af versene lyder:*

«Nur der Weisheit, Schönheit, Stärke,
Bleibt der Maurer ewig treu,
Preis dann Dir ! denn diese drey
Sind der Stempel Deiner Werke»"[31].

După cum o subliniază istoricul de artă danez Bjarne Jørnaes[32], înțelepciunea, frumusețea şi tăria sunt valori pe care arta lui Thorvaldsen le-a asimilat şi le iradiază cu putere. Un cunoscut portret al sculptorului, realizat de pictorul danez C.W. Eckersberg, îl înfățişează pe acesta sprijinindu-se într-un ciocan. Acesta constituie, desigur, instrumentul de elecție al sculptorului, dar ar putea face referire şi la apartenența lui Thorvaldsen la francmasonerie. Nu-i mai puțin adevărat că sculptorul şi-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Roma, aşadar în oraşul în care se manifesta poate cel mai vehement, spiritul antimasonic. Şi totuşi. Pe de-o parte, artistul danez nu era catolic ci luteran. Pe de altă parte, cele trei basoreliefuri de la Institutul Iorga, inclusiv *A Genio lumen*, au fost realizate în capitala italiană. Două dintre ele se şi află în curtea palatului Giraud – Torlonia, din imediata apropiere a Vaticanului[33]. Ceea ce îl atrăsese pe Thorvaldsen la Roma – mai e nevoie să o amintim ? – a fost amintirea şi moştenirea antichității clasice, mai ales a celei eline. Trebuie menționat faptul că deşi numeroase sculpturi ale artistului danez au fost inspirate de arta greacă antică, el nu a călătorit niciodată în Grecia. Toată inspirația sa a trecut prin sculptura romană, prin copiile romane ale operelor eline.

Este de menționat, de asemenea, faptul că în Bucureşti există un cimitir cu numele de *Pro Patria*, aflat în apropierea cimitirului Bellu catolic, pe Şoseaua Olteniței. El a fost amenajat în timpul ocupației germane din vremea Primului Război Mondial, din ordinul feldmareşalului August von Mackensen. În acest cimitir au fost înmormântați militari germani, austro-ungari, bulgari şi de alte naționalități, decedați în timpul acestei conflagrații. Zidul dinspre stradă, realizat în cărămidă grenă, contrastează plăcut cu albul a două reliefuri aflate în stânga şi în dreapta porții de intrare. Stilul reliefurilor aminteşte puternic de Thorvaldsen, deşi nu am putut deocamdată afla dacă a existat vreo legătură între opera artistului danez şi aceste basoreliefuri. Faptul că au fost aşezate de germani – care aveau mult interes şi admirație pentru Thorvaldsen – ar putea trimite cu gândul la cópii după acesta. Relieful din stânga intrării în cimitir poartă inscripția „*Vivere militare est*"[34], un citat din Seneca, Epistola 96. Basorelieful aflat în dreapta intrării are săpată inscripția „*Non omnis moriar*!"[35], ceea ce reprezintă un cunoscut citat din Horațiu, Oda a 30-a, din cartea a III-a, versul 6. Arhitectul care s-a ocupat de amenajarea cimitirului se numea Schmidt[36] şi era originar din nord-estul Germaniei – aşadar din vecinătatea Danemarcei.

---

28 *Ibidem*, p.132.

29 Michael Jens Bøving, mare arhivist al Marii Loje a Danemarcei, e mail din 3 octombrie 2016. Domnia sa mi-a scris: „In the lodge protocol is no name and signature for number 480, but a close research has stated that it's the day he was accepted as mason".

30 Michael Jens Bøving, email din 7 octombrie 2016.

31 Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 131–132.

32 *Ibidem*, p. 132.

33 Ernst Jonas Bencard (Muzeul Thorvaldsen), *Thorvaldsens relieffer i Palazzo Giraud – Torlonia*, consultabil pe *site*-ul arkivet.thorvaldsensmuseum.dk (2014) (referință comunicată de dna Kitt Holm). Vezi, de asemenea, şi Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 59.

34 În traducere: A trăi înseamnă a lupta.

35 În traducere: Nu voi muri cu totul.

36 Informație de la col.(r) Cristian Scarlat, fost şef al asociației „Cultul Eroilor" din Bucureşti.

Să fi existat vreo legătură între aceste basoreliefuri legate de militari din Puterile Centrale, căzuți în Primul Război Mondial şi sculpturile păstrate la Institutul de Istorie „N. Iorga”? Deocamdată nu se poate răspunde la această întrebare. Oricum, sunt de reținut prezența şi valoarea reliefurilor donate de danezi în anul 1939. Pe lângă atmosfera de noblețe intelectuală pe care o iradiază şi care se potriveşte foarte mult cu sălile bibliotecii de la institutul fondat de marele istoric, ele pun – prin relieful *A Genio lumen* – tulburătoarea problemă a apartenenței acestuia la o mişcare ocultă cu vocație universală. Chestiunea merită examinată mai departe în viitor.